

XVI. YÜZYILDA PALU HÜKÜMETİ*

Doç.Dr.Mehmet Ali ÜNAL**

Bugün Elazığ iline bağlı bir ilçe olan Palu, Osmanlı klâsik döneminde "**hükümet**" olarak anılmaktadır. Doğuda Bingöl ve Genç, kuzeyde Karakoçan ve Kiğı, batıda Uluova ve güneyde Akdağ ile çevrili bu bölge, Anadolu'nun bir çok yöresi gibi M.Ö.6000 yıllarından beri yerleşime açıktır. Keban Baraj Gölü çevresinde yapılan arkeolojik kazılar bunu ortaya koymuştur(1). Bölge, Hurri-Mitanni, Urartu(2), Roma ve Bizans hâkimiyetlerine sahne olmuş VII. yüzyılda müslüman Araplar'ın eline geçmiştir. XI. yüzyıl sonlarına kadar Palu ve çevresi Bizans ile müslümanlar arasında mücadele alanı olmuştur.

Malazgirt zaferinden sonra ise, Bütün Anadolu meyanında Palu ve çevresi de Türkler'in eline geçmiştir.Harput merkez olmak üzere bir beylik teşekkül ettiren Çubukoğulları Palu'ya da hâkim olmuşlardır. XII. yüzyılın başlarında ise Artuklu **Belek Gazi** Çubukoğulları'ndan bölgeyi alarak kendi beyliğini kurmuştur. Artuklu hâkimiyetini, Selçuklu, Moğol, Karakoyunlu, Kadı Burhaneddin ve Akkoyunlu hâkimiyetleri takip etmiş ve XVI. yüzyılın başlarında Palu ve çevresi bütün Doğu Anadolu gibi Safeviler'in eline geçmiştir.

Çaldıran zaferinden sonra Doğu Anadolu'nun büyük kısmı Osmanlılar'ın hâkimiyetine girmişse de, henüz Güneydoğu Anadolu Safeviler'in elinde bulunuyordu . Bu bölgenin de Osmanlı idaresine girmesini sağlamak için **Yavuz Sultan Selim**, bu civarı iyi tanıyan ünlü bilgin **İdris-i Bitlisi** 'yi görevlendirmiştir. **Bıyıklı Mehmet Paşa** ile birlikte hareket eden **İdris-i Bitlisi**, bölgede her biri bir kaleye sahip iken bir çoğunun ülkesi ve kalesi Safevilerce ellerinden alınmış olan Kürd beylerinin Osmanlı hizmetine girmelerini sağlamıştır.

Söz konusu bu feodal beyler, Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı hâkimiyetine girmesinde önemli yeri olan ve Safevilerle Osmanlılar arasında cereyan eden Eski Koçhisar yakınlarındaki **Dede-kargın**

(*) Bu yazı 1990 yılındaki XI. Türk Tarih Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

(**) Ondokuz Mayıs Üniversitesi , Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

(1) İ. Kılıç Kökten,"Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları"1969", Keban Projesi 1969 Çalışmaları, Ankara 1971.s.13-16.

(2) Urartular'ın bölgeye "Supani" adı verdikleri Palu kalesinde bulunan kral Menu-a'ya ait bir kitabeden anlaşılmaktadır(Bkz. Nureddin Arıçoğlu, Harput Artukoğulları'na Ait Kitabeler", Türkiyat Mecmuası, VI,(1939), s. 44;H. Hauptmann, "Norşuntepe Kazısı1969", Keban Projesi 1969 Çalışmaları, Ankara 1971, s.78.

savaşına katılmışlar ve savaşın kazanılmasında mühim rol oynamışlardır(3).

Bu zaferden sonra **İdris-i Bitlisi**, bölgenin idarî teşkilatlanması konusunda **Yavuz** tarafından kendisine verilen yetkileri en iyi şekilde kullanmıştır. O, bölgenin coğrafi özellikleri ile sosyal ve ekonomik yapısını dikkate alarak "**yurtluk-ocaklık**" ve "**hükümet**" adı verilen bazı idarî imtiyazlara sahip sancakların teşekkülünü sağlamıştır(4).

"**Yurtluk-Ocaklık**" tabir edilen sancaklar, fetih sırasındaki hizmetlerinden ve itaatlarından dolayı eski hâkimlerine tevcih edilen yerlerdir. Bunlar **Tercil, Çermik, Mihrani, Çemişgezek, Sağman** vs. gibi sancaklardır. Sancakbeyliği belli bir ailenin elindedir. Beyleri, ihanet veya itaatsizlik halleri dışında azl edilmezler. Azl edilmeleri halinde ise akrabalarından biri sancakbeyi tayin edilir. Sancakbeyliği "**mülkiyet**" olarak tevcih edilmiştir. Bu sancaklarda tahrir yapılmakta ve sancakbeyinin hasları çıktıktan sonra geri kalan gelirler timar ve zeamet olarak tevcih edilmektedir. Fakat bu timar ve zeametler öncelikle sancakbeyinin soyundan gelen kişilere ve adamlarına verilmektedir. Ayrıca sancakbeyleri her yıl merkez hazinesine belirli bir meblağı ödemek mecburiyetindedirler.

"**Hükümet**" sancakların, "**yurtluk-ocaklık**" sancaklardan en önemli farkı, buralarda tahrir yapılmayıştır. Vergi gelirlerini toplamak sancakbeyinin yetkisindedir. O, sadece her yıl belirli bir vergiyi merkeze ödemekle mükelleftir. ayrıca sancak halkı **avâriz, sürsat, nüzül** vs. gibi **divânî tekâlif**den muâf tutulmuştur. Oysa bu müafiyet "**yurtluk-ocaklık**" sancaklara tanınmamıştır. Bunların haricinde her iki sancak da aynı özellikleri taşımaktadırlar. Sefer zamanında her iki sancakbeyi de askerleriyle beylerbeyinin sancağı altında toplanmak mecburiyetindedirler. Her iki sancakta da adli meseleler merkezden tayin kadı tarafından halledilebilir ve yine her iki sancağın, yukarıda belirtildiği gibi merkeze karşı mâlî yükümlülükleri vardır.

Bu kısa girişten sonra Palu sancağının veya kaynaklardaki ifadeyle Palu hükümetinin XVI. yüzyıldaki durumunu ele alabiliriz.

Palu Beylerinin Soyu: Kaynaklarda doğrudan doğruya **Kara Cemşid Bey**'den söz edildiği görülmektedir. **Mirdesi** aşireti reisi olan

(3) Nejat Göyünç, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, İstanbul 1969, s.24 vd; Nazmi Sevgen, "Kürtler", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi(BTTD), (1968), sayı:7, s.57 vd.

(4) Hocâ Sadeddin, **Tacü't-Tevârih**, II, İstanbul 1280, s. 288; N. Göyünç, "Diyarbakir Beylerbeyliğinin ilk İdarî Taksimâtı", Tarih Dergisi, XXIII(1969), s. 23-24; Nazmi Sevgen, "aynı makale", BTTD,I.(1968I), sayı:7, s. 57-71, sayı:8, s.47-76; M.Ali Ünal, "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Diyarbakir Eyaletine Tâbi Sancakların İdarî Statüleri, **Ziya Gökalp Dergisi**, (1986), (1986), sayı:44,s.31-40.

Cemşid Bey'in Çaldıran savaşına giderken Karaman'da **Yavuz Sultan Selim**'in huzuruna çıkıp itaatini arz ettiği ve bilahare Çaldıran savaşına katıldığı ve zaferden sonra kendi kuvvet ve gayretiyle Palu kalesini Safeviler'den aldığı belirtilmektedir(5).

Cemşid Bey'in babasının adının **Rüstem** olduğu kesindir. Onun mezartaşı kitabesinde "**Cemşid Bey bin Rüstem Bey**" ibaresini okuyabiliyoruz. Bunun dışında onun soyu hakkında kesin bilgilere sahip değiliz.

Şerefnâme yazarı **Şerephan**'ın verdiği bilgilere göre, Mirdesi aşireti, reisleri **Pir Mansur** zamanında Hakkari dolaylarında bulunuyorlardı. **Pir Mansur** Hakkari'yi terk ederek Eğil taraflarındaki **Piran** köyüne gelip yerleşmiştir. Kendisinden sonra yerine **Pir Musa** geçmiştir. Mutasavvıf olan **Pir Musa**, Piran'da bir tekke yaptırmış ve ünü etrafa yayılmıştır. Onun ölümünden sonra yerine oğlu **Pir Bedir** geçmiştir. Babasının manevî nüfuzundan istifade etmek isteyen **Pir Bedir**, Eğil kalesi üzerine yürüyerek burayı zapt etmeyi başarmıştır. Bunun XI. yüzyılın sonlarında, Anadolu'daki siyasi otoritenin zayıfladığı sıralarda vuku bulduğu anlaşılmaktadır. Fakat bir süre sonra Selçuklular Eğil ve çevresini zapt edince **Pir Bedir** Meyyafarikin'e kaçmıştır. **Artuk Bey** 1089 yılında Meyyafarikin'i kuşatıp almış ve Meyyafarikin hâkimiyle birlikte **Pir Bedir** de öldürülmüştür. Onun ölümüyle aileden kimse kalmamıştır. Fakat bir süre sonra karısının hamile olduğu anlaşılmış ve doğacak çocuk beklenmeye başlanmıştır. Onun ber bir erkek çocuk dünyaya getirmesi üzerine aşiret halkı Türkçe olarak "- **Tanrı'ya çok şükür ki istediğimizi bulduk**" demeleri üzerine çocuğa "**Bulduk**" ismi verilmiştir (6). **Şerephan**'ın bu kaydı oldukça dikkati çekicidir. Olay da Türkler'deki isim verme geleneğine uygundur. **Bulduk**, isminin de tamamıyla Türkçe olduğu göz önüne alınırsa, **Cemşid Bey**'in atalarının Türk kökenli olabileceği istidlal olunabilir. **Şerefnâme**'deki efsaneye karışık bu bilgilerin bazı tarihi gerçekleri yansıtmaları da mümkündür. Bu durumda **Emir Bulduk**'un XI. yüzyıl sonları ile XII. yüzyıl başlarında yaşamış olması lâzım gelir.

Öte yandan **Şerephan**, **Emir Bulduk**'un soyunu, Hz.

(5)Hoca Sadeddin, aynı eser, s.303, "...Cemşid Bey Mirdesi ki, râyet-i zafer sirâyet-i padişahî Acem kişverine tevcih buyurulduğu o anda ikbâl gibi istikbâl idüb nevâhi-i Karaman'da atebe-bûs olub itâ'ata mûsâra'at göstermekle avâtıf-ı hüsrevânî ile behremend ve inâyet-i ilm-i âlem -ârâ-yı sultani ile ser-bülend olmuş idi Palu kal'asın darb-ı şimşir ile hüsn-i tedbir ile Kızılbâş elinden intizâ' ve tîğ-i berâtila kat'-ı ser-rişte-i nizâ' idüb..."

(6) Şerephan, **Şerefnâme**, (M. Emin Bozarslan tercümesi) , İstanbul 1971, c. I,s.205.

Peygamber'in amcası **H. Abbas'a** çıkarmaktadır. O, bu bilgileri ailenin elindeki şecereden aldığı belirtmektedir. Nitekim bugün **Cemşid Bey'in** torunlarından **Yusuf Kara Cemşid Bey'de** (7) bulunan şecere de **Şerefhan'in** verdiği bilgileri doğrulamaktadır.

Mirdesi aşiretinin başına, **Emir Bulduk'dan** sonra oğlu **İbrahim**, ondan sonra da **Emir Muhammed** geçmiştir. **Emir Muhammed'in** ölümünden sonra ise aşiretin yaşadığı topraklar üç oğlu arasında paylaşılmıştır. Bunlardan büyük oğul **Timurtaş'ın** daha babasının sağlığında Bağın kalesine sahip olduğu görülmektedir(8). Palu beyleri işte bu **Emir Timurtaş'ın** torunlarıdır. Onun kardeşlerinden **Emir İsa Eğil'e**, **Emir Hüseyin'de** Berdinç kalesi ile Çermik nâhiyesine hâkim olmuşlardır.

Timurtaş'tan sonra aşiretin başına **Mir Hamza** geçmiştir. Onun **Hüseyin, Yağmur, Ali** ve **Rüstem** adlı dört oğlu olmuştur. Bunlardan **Hüseyin** ailenin başına geçmiştir Akkoyunlu devletinin yıkıldığı sırada baş gösteren karışıklıklardan faydalanmak isteyen Emir Hüseyin, Ergani kalesini almak istemişse de kuşatma sırasında ölümü üzerine buna muvaffak olamamıştır. Onun ölümüyle de aşiretin başına kardeşi **Rüstem'in** oğlu **Cemşid** geçmiştir (9).

"**Kara**" sıfatıyla tavsif edilen **Cemşid Bey**, Akkoyunlu devletinin yıkılmaya yüz tuttuğu sıralarda Palu'ya hâkim olmuştur. Fakat bunun hangi tarihte gerçekleştiğini belirleme imkanına sahip değiliz. Ancak onun hâkimiyetinin kısa sürdüğü ve XVI. yüzyılın başlarında Safeviler'in Palu ve çevresini ele geçirdiği görülmektedir.

Çaldıran seferine giderken **Yavuz Sultan Selim'e** itaatini arzettiğini yukarıda belirttiğimiz **Cemşid Bey**, bu sefere katılarak Safeviler'e karşı savaşmıştır. Zafer sonrasında da kendi kuvvetleri ve **Karaçin-zâde Ahmet Bey'in** yardımlarıyla Palu ve çevresini Safeviler'den geri almıştır.

Osmanlı İdaresinde Palu Beyliği:

Güneydoğu Anadolu'daki **Eğil, Cizre, Hazo** ve **Genç** gibi diğer "**hükümet**" sancaklar meyanında Palu ve çevresi de **Cemşid Bey'e** "**mülkiyet üzere**" tevcih edilmiştir. Bununla ilgili olarak **Yavuz**

(7) Aile şeceresi ile Sultan **I. Ahmed** tarafından verilmiş olan temliknâmenin fotokopisini vermek lutfunda bulunan Cemşid Bey'in torunlarından **Yusuf Kara Cemşid Bey'e** teşekkürü borç bilirim.

(8) XVII. yüzyıl ortalarında Palu'yu ziyaret eden Evliya Çelebi Bağın 'ın Palu beylerinin hassı olduğunu kaydediyor, bkz. *Seyahatnâme*, III, s.223.

(9) Şerefhan, s. 210 vd.

Sultan Selim tarafından **Cemşid Bey'e** "temessük" verildiği anlaşılmaktadır. Zirâ, **Kanuni Sultan Süleyman**, Irakeyn seferine çıkarken bölgedeki Ekrâd ümeraya gönderdiği "**emr-i şerif**" de babası **Sultan Selim Han** devrinde "**arz -ı ubdiyyetle kızılbaş-ı küfr-i fâş ile cenkû cidâl idüp envâ-i yoldaşlıklarda ve hizmetlerde**" bulduklarını hatırlatarak kendi "**eyyâm-ı hümâyûn**"unda dahi hizmet ve itaata devam etmelerini istemekte ve yine "**Acem diyârına sefere hiyyet**" ettiğini bildirerek onları "**gâzâ ve cihâda**" davet etmektedir. Karşılığında ise halen tasarruf etmekte oldukları sancak ve dirliklerin yine "**yurtluk-ocaklık**" yoluyla kendilerine temlik edileceği müjdelenmektedir(10). Nitekim bu "**emr-i şerif**" iktizâsınca hükûmet sahiplerinin ellerine "**temliknâmeler**" verilmiştir(11). Bunun **Yavuz Sultan Selim** zamanında verilen temliknâmelerin teccid edilmesi şeklinde olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan **Cemşid Bey**, bölgenin ve doğunun ahvalini iyi bilen tecrübeli bir zât olarak Irakeyn seferi sırasında **Kanuni**'ye danışmanlık etmiştir. O bu sırada tahminen 60-65 yaşlarında olmalıdır.

Cemşid Bey'e verilen temliknâme her padişah döneminde yenilendiği için bugün **Cemşid Bey'in** torunlarından **Yusuf Kara Cemşid Bey'de** bulunan ve **Sultan I. Ahmed** tarafından verilmiş olan Ekim başları 1611/ Evâhir-i Receb 1020 tarihli tekliknâmenin de **Yavuz** tarafından verilen ilk temliknâme ile aynı muhtevaya sahip olduğunu zannediyoruz. Fakat **Sultan I. Ahmed'in** verdiği temliknâmede **Yavuz** tarafından verilen temliknâmeye değil, **Kanûni** tarafından verilen temliknâmeye atıfta bulunularak **Sultan Süleyman Han** tarafından Irakeyn seferi ibtidâsında Güneydoğu Anadolu'daki Ekrâd beylerinin arz-ı ubdiyyetleri ve ihlasları ve din bâbındaki istikametleri ve dilâverlikleri sebebiyle verildiği ifade olunmaktadır.(12)

Kanuni tarafından Diyarbekir'de yazılan ve bir suretinin defterâne-i hakanîde mukayyed bulunduğu belirtilen temliknâmeye

(10) Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi , E. 11969, Belgenin sadeleştirilmiş metni için bkz. N.Sevgen, "Kürtler", BİTD, Haziran 1968, sayı:9, s.71.

(11)1533 tarihli **Kanuni'nin Cemşid Bey'e** verdiği temliknâme, Cemşid Bey'in Palu'daki torunlarının elinde mevcuttur. Bu fermânı gördüyssek de ne yazık ki, bir suretini almak mümkün olmadı.

(12) Bkz Sultan I. Ahmed tarafından verilen temliknâme, "... bundan akdem hazret-i cennet-mekân-ı firdevs-âşiyân merkûm ceddîm Sultan Süleyman Han aleyhîrrahmet-i ve'l -gufran Irakeyn seferi ibtidâsında Kürdistan beyleri gelüb arz-ı ubdiyyet ve ihlâs idüb kuvve-i kahire-i hüsvânîleri ile feth ve teshir olunan kılâ' ve bik'a ve memleketlerde envâ- yoldaşlıklar ve din bâbında istikâmetlei zuhur etmğin dilâverlikleri ve ubüdiyyet ve ihlâsları mukabelesinde..."

göre **Cemşid Bey'e Palu ülkesi**-ki temliknâmede ve kaynaklarda bu şekilde geçmektedir- cümle kaleleri, şehirleri, köyleri, mezreaları ve bağçeleri bütün mahsulât ve gelirleriyle temlik edilmiştir. Ayrıca temellik şartında kendisinden sonra "**oğlu oğluna neslen ba'de neslin**" intikal etmesi hususu da tebarüz ettirilmiştir.

Cemşid Bey, Palu'yu uzun yıllar istikrarla yönetmiştir. O oldukça uzun bir ömür sürmüştür. Torunları onun 120 yaşında öldüğünü söylemektedirler. **Şerefhan** da onun ömrünün 100 yılı aştığını ve 60 yıl Palu'da hükümdarlık ettiğini kaydetmektedir(13). Ne var ki, **Cemşid Bey**'in ne zaman doğduğunu bilmediğimizden ne kadar yaşadığını kesin olarak belirleme imkanından mahrumuz. Fakat onun 1568 yılı Nisan'ında (Şevval 975) öldüğünü mezartaşı kitabesinden biliyoruz.

Doğu Anadolu'daki beyler arasında oldukça tecrübeli, zeki ve basiretli bir şahsiyet olarak dikkati çeken **Cemşid Bey**, **Kanuni** zamanındaki bütün İran seferlerine katılmış ve **Kanuni Sultan Süleyman**'ın şahsî itimadını kazanmıştır. Ayrıca zamanın ölçüleri dahilinde son derece dindar ve hayırsever olduğu dikkati çekmektedir. Onun üç defa hacca gittiğini biliyoruz(14). Öte yandan o, Palu 'da inşa ettirdiği cami, medrese ve türbeden oluşan külliyyeden başka; **Demirkapı** denilen derbende han ve tekke yaptırıp vakfettiği gibi, Diyarbekir şehrinde Dağköyü mahallesinde de bir câmi inşa ettirmek için izin istemiştir(15). Yine onun Harput' ta yaptırdığı hamam ise bugün hâlâ hizmete açıktır. Ayrıca onun oldukça varlıklı olduğu, çok sayıda koyun ve keçi sürüleri beslediği ve bunlardan her yıl 3000 kadarını Halep'te sattırdığı kaynaklarda belirtilmektedir(16).

Cemşid Bey, ölümünden bir kaç yıl önce ihtiyarlığı sebebiyle beylikden oğlu **Hüseyin Can Bey** lehinde feragat etmiştir(17). 28 Kasım 1565 (5 Cemaziyyellel 973) tarihli bir Mühimme defteri kaydında ondan "**mukaddema Palu hâkimi olan**"(18) diye bahsö- lündüğüne bakılırsa bu tarihten kısa bir müddet önce beyliği bıraktığı anlaşılmaktadır.

(13) Şerefhan, s. 213.

(14) Mühimme 2, s.3, "Palu hakimi Cemşid Bey mektüb gönderüb üç def'a hac etmeye hiyyet idüb iki def'a varup bir def'a dahi varmağa istihcarat idüb oğullarından birini yerine koya diyü buyuruldu".

(15) Başbakanlık Arşivi (BA), Rûs 209, s. 47.

(16) Şerefhan, s.212.

(17) Şerefhan, s. 213 ; Ayrıca yukarıda bahsettiğimiz temliknâme-i hümâyûnda bu durum belirtilmektedir , "**ba'dehu müşârünlejh pîr olub hüsn-i ihtiyârıyla eyâletinden ferâgat itmeğn oğlu Hüseyin Bey'e kendü mutasarrıf olduğu üzere virilüb...**"

(18) Mühimme 5, s. 282.

Ne varki **Cemşid Bey**, beylikten feragat etmekle beraber daha sağlığında verasetle ilgili problemler çıkmıştır. Onun beş oğlu olmuştur. Oğullarından **Hamza**'ya 40 bin akçalık zeâmet verilmişse de o bununla kanaat etmeyerek beylik için bazı entrikalar çevirdiği görülmektedir. **Şerefhan**, **Cemşid Bey**'in onun nâsibini kaldırdığını beyan etmekte(19). Fakat bu defa da **Hamza**'nın oğlu **Rüstem** baş kaldırmış ve **Cemşid Bey**'in hazinesini bozup, akçalarını çalmıştır. 2 Aralık 1565 (9 Cemaziyelevvel 973) tarihli Mühimme defterinde Diyarbekir beylerbeyisi ile Amid ve Palu kadılarına yazılan hükme göre, **Cemşid Bey**, divan-ı hümayun'a mektup göndererek "**torunu Rüstem'in fisk ü fiuûrdan hâli**" olmadığını bildirmekte ve ahvalinin görülmesini rica etmektedir. **Rüstem**'e fiillerinden dolayı tenbihte bulunulmuşsa da "**mütenebbih**" olmaması üzerine nasihat için "**dergâh-ı âli**" çavuşlarından biri gönderilmiş ve meselenin şer'le görülmesi ve zimmetinde sübût bulan malın hak sahiplerine verilmesi emr edilmiştir(20).

Bu mesele bir süre sonra hall olunmuş olmalı ki **Şerefhan**, sonradan **Rüstem**'in **Serdâr Lala Mustafa Paşa** vasıtasıyla Şirvan muhafazasında olan **Özdemiroğlu Osman Paşa**'nın maiyyetinde olmak şartıyla Palu hâkimliğine getirildiğini kaydetmektedir. Fakat o, daha beylik merkezi Palu'ya varmadan **Aras Han**'la yapılan Şemahı çarpışmasında şehid düşmüştür(21). Nitekim yukarıda zikr ettiğimiz **Sultan I. Ahmed** tarafından verilen temliknâmede **Cemşid Bey**'den itibaren Palu hâkimleri sayılırken **Rüstem**'den bahs olunmamaktadır.

Cemşid Bey'in oğullarından **Timurtaş Bey**'in, daha babasının sağlığında 304.576 akçalık haslar ile Kiği ve Harput sancakbeylikleri yaptığını biliyoruz(22). Onun **Allahverdi** ve **Aslı** adlarını taşıyan iki oğlu olduğu kaynaklarda belirtilmektedir(23).

Cemşid Bey'in diğer oğlu **Devletşah Bey**'in ise Harput Sancağında Habusu köyünün gelirinden 40 bin akçalık zeâmet tasarruf etmekte olduğu görülmektedir.7 Aralık 1561(29 Rebiülevvel 969) tarihli bir Ruznamçe kaydına göre 59 bin akça zeâmet tasarruf ederken vefat etmiş olan **Devletşah**'ın oğullarından **Yusuf** ve **Zülfikar**'a zeâmetinden 20' şer bin akçalık kısmı kılıç zeâmet olarak tevcih edil-

(19) Şerefhan , s. 213.

(20) Mülhimme 5, s. 282, 287.

(21) Şerefhan, s. 214.

(22) M. Ali Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518 - 1566), Ankara 1989,s. 174.

(23) Şerefhan, s.214.

miştir(24). **Devletşah Bey**'in diğer oğlu **Ahmed** de yine Harput Sancağı'nda 20 bin akçalık zeâmet tasarruf etmektedir(25).

Devletşah Bey'in zeâmeti geliri 59 bin akça olduğuna bakılırsa, onun çeşitli terakkiler aldığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü onun ilk tevcih edildiğinde zeâmeti 40 bin akça idi. Nitekim onun Cezair seferine katıldığından dolayı Ocak ortaları 1555(gurre-i Rebiülevvel 963) tarihli bir Mühimme kaydına göre Cezair terakkisi verilmesi hususunda emir verildiğini müşahede ediyoruz(26).

Cemşid Bey'in büyük oğlu **Hüseyin Bey**'in ise daha babasının sağlığında Palu hâkimi atandığını belirtmiştik. Onun beyliği 10 yıldan fazla sürmüş olmalıdır. Çünkü onun Temmuz 1575(Rebiülâhîr983) tarihinde ölmüş olduğunu Palu'da **Cemşid Bey**'in türbesinde bulunan mezarının taşındaki kitabeden öğreniyoruz. **Hüseyin Bey**'in babası gibi adaletli ve cömert bir şahsiyet olduğu ve beyliği istikrarla yönettiği anlaşılmaktadır.Onun **Mahmud** adında bir oğlu olduğunu biliyoruz (27). Ancak küçük yaşta oluşu için Palu hâkimi yapılmamıştır.

Palu hâkimliğine **Cemşid Bey**'in ikinci oğlu **Hasan Bey** getirilmiştir.O 1580 yılında **Lala Mustafa Paşa** ile Şirvan seferine katılmış ve sefer dönüşü sırasında ölmüştür. Bu durumda onun beyliği 5-6 sene sürmüş olmalıdır. **Hasan Bey**'in **Süleyman** ve **Muzaffer** adlarını taşıyan iki oğlu olmuştur(28). **Muzaffer Bey**, dedesi **Cemşid Bey**'le aynı yılda vefat etmiştir(29).

Hasan Bey'den sonra Palu hâkimliğini **Lala Mustafa Paşa** oğlu **Süleyman Bey**'e tevcih ettirmiştir. Fakat veziriazam **Sokullu Mehmed Paşa**'nın delaletiyle **Sultan Murad** zamanında beyliğe **Devletşah Bey**'in oğlu **Yusuf**'un getirilmesi konusunda ferman çıkmıştır(30). Bu durumda **Süleyman Bey** ile **Yusuf Bey**'in serdâr ile veziriazam arasındaki çekişmenin kurbanı oldukları anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi serdarlar sefer sırasında padişahın yetkilerini hâiz olduklarından her türlü mansıba azl ve nasb yapabiliyorlardı(31). Burada da serdar olan **Lala Mustafa Paşa**'nın tasarruflarının veziriazam **Sokullu**

(24) Ruznamçe 14, sayfa numarası verilmemiş; Şerefhan Zülfikar 'dan bahsetmemektedir, bkz .s. 214.

(25) Ünal, aynı eser, s. 179-180

(26) Mühimme 2, s. 2.

(27) Şerefhan, s. 214.

(28) Şerefhan,s. 215.

(29) **Cemşid Bey**'in türbesinde bulunan mezartaşı kitabesinde ölüm tarihi Zilhicce 975'tir.

(30) Şerefhan, s. 215.

(31) Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", Belleten, XXXVIII / 152, (1974), s. 678.

Mehmed Paşa tarafından tanınmadığı görülmektedir. Ancak aşiret ileri gelenleri, ağalar ve kethüdalar **Süleyman Bey**'den tarafa çıkmışlardır. Fakat çok geçmeden muhtemelen 1581 yılı sonlarında **Yusuf Bey**'in vefat ettiği görülmektedir. Çünkü 12 Ocak 1582 (6 Zilhicce 989) tarihli ve "**vilâyet-i Palu'da olan aşiret beylerine ve ağalarına ve kethüdalarına**" **Süleyman Bey**'e itaat etmeleri hususunda yazılan hükümde, **Yusuf Bey**'in Palu hâkimi iken vefat ettiği belirtilmektedir(32). Ancak **Yusuf Bey**'in hâkimliğinin üç yıl sürdüğü ve bunun çoğunun seferde geçtiği anlaşılmaktadır(33).

Öte yandan **Yusuf Bey**'in ölümüyle problemler bitmiş olmadı. Harput ve Palu kadılarına gönderilen 12 Ocak 1582 (6 Zilhicce 989) tarihli hükme göre **Süleyman Bey**, vefat eden amcazâdesi **Yusuf Bey**, 'in zimmetinde hayli "**mâl-ı mirî**" olduğunu bildirerek **Yusuf Bey**'in akrabalarının elinde bulunan bu malların tahsili için Palu ve Harput kadılarına baş vurdu. Ancak adı geçen kazaların kadıları davanın şer'le görülebilmesi için "**hükm-i hümâyûn**" istemeleri üzerine kendilerine yukarıdaki tarihli hüküm gönderildi. Bahis mevzuu hükümde Palu ve Harput kadılarının her birinin bizzat mukayyed olup "**şer'le teftiş ve tefahhus**" olunduktan sonra mîrîye olan **Yusuf Bey**'in borcunun dergâh-ı âlî kapıcılarına verilmesi ve ne miktar mâl tahsîl edildiğini belirtir bir mufassal defter tanzim edilerek merkeze gönderilmesi emredilmektedir(34). Bu emir üzerine harekete geçen görevliler, Diyarbekir çavuşlarından **Memi** ve **Meyyid** ile beraber araştırdıklarında **Yusuf Bey**'in malı ve metrukatının kardeşleri **Ferruh**, **Mirza Hüseyin** ve **Ahmed** tarafından alındığı ve bunların firar ettikleri ortaya çıktı. Merhum **Yusuf Bey**, üç senedir seferde olduğundan yerine kâimimakâm olarak bıraktığı kardeşlerinden **Ahmed**, "**mîrîye deynimiz vardır**" diyerek köy köy dolaşmış ve halka salgun salarak bir paylı mâl toplamış olduğu ortaya çıkmıştı. **Ahmet Bey** ve kardeşleri teftiş edileceklerini anlar anlamaz "**südde-i sa'âdete giderüz**" diyerek firar etmişlerdir. Bu durumda adı geçenleri İstanbul'da araştırıp bulduktan sonra davanın görülmesi emr edilmek mecburiyetinde kalmıştır(35).

24 Kasım 1582 (Şevval 990) tarihli Diyarbekir beylerbeyisi, Mardin ve Harput ve Palu kadıları ile bir suretinin Palu hâkimine

(32) **Mühimme** 46, s. 271.

(33) **Mühimme** 48, s.176.

(34) **Mühimme** 46, s. 271.

(35) **Mühimme** 47, s. 14.

yazıldığı belirtilen hükümde **Yusuf Bey**'in mîrîye olan borcunun 4,5 milyon akça (45 yük) olduğu ve ayrıca **Yusuf Bey** seferde iken sancağı üç sene zabt eden **Ahmed Bey**'in vâki olan mahsûlatı da kabz ettiği ve bunların alınması konusunda önceki beylerbeyi zamanında emir gönderildiyse de azl edildiğinden alınmasının mümkün olmadığı ve şimdi gereği gibi mukayyed olunub söz konusu borcun hazine-i âmireye gönderilmesi emr olunmaktadır(36).

Bu arada **Yusuf Bey**'in ölümünden sonra Diyarbekir beylerbeyisi kardeşi adı geçen **Ahmed Bey**'in Palu hâkimi nasb edilmesini arz ettiyse de 12 Ocak 1582 tarihli hükümle "**vilâyet-i mezbûre kadimden eyâletle mutasarrıf olanların sulbî oğullrındanvirile geldiği**" gerekçesiyle reddedildi (37). Halbuki yukarı da belirtildiği üzere **Ahmed**, kardeşi **Yusuf Bey**'in seferde olduğu üç yıl boyunca Palu'da kâimimakâm olarak hâkimlik etmişti. Ayrıca **Cemşid Bey**'den sonra sancakbeyi olan oğlu **Hüseyin Can Bey**'in oğlu **Mahmud**, yaşı küçük olduğu gerekçesiyle hâkim nasb edilmemiş, onun yerine amcası **Hasan Bey** atanmıştı. Bu durumda "**kadîmden eyâletle mutasarrıf olanların sulbî oğullarına virile geldiği**" klişesi siyasi bir mülahaza sonucu yapılan tercihin gerekçesi olmaktadır.

Öte yandan **Ahmed Bey**, bir süre **Süleyman Bey**'le mücadele etti(38). Hatta 20 Kasım 1583 (5 Zilkade 991) tarihli Diyarbekir beylerbeyisine gönderilen hükme göre mîrîye 100 bin filori vermek şartıyla Palu hâkimi nasb olundu ve gönderilen kapıcıbaşıya 100 bin filori ile berat resmini teslim ederek göndermesi ve Palu'nun ona zabt ettirilmesi emredildi(39). Fakat bu hüküm sonradan iptal edilmiş olmalıki, onun 1593 yılında padişahın isteğine uyarak İstanbul'a yerleşmek mecburiyetinde kaldığını ve orada vebadan ölmüş olduğunu öğreniyoruz(40).

Süleyman Bey'in Palu hâkimliği ise, oldukça uzun sürmüştür. Onun Celaliler üzerine yapılan bir seferde muhtemelen **Kuyucu Murad Paşa**'nın seferlerinden birinde öldüğü anlaşılmaktadır(41). 1611 Ekim'i başlarına tarihlenen(Evâhir-i Receb 1020) temliknâmeye göre yerine oğlu **Mehmed Bey** hâkim nasb edildi.

Diğer taraftan **Mehmed Bey**'e **Sultan I. Ahmed** tarafından veri-

(36) Mühimme 48 , s . 176 , 212

(37) Mühimme 46 , s . 271 .

(38) Mühimme 48 , s . 260 .

(39) Mühimme 52 , s . 134 .

(40) Şerelhan , s . 216 .

(41) Sureti elimizde bulunan temliknâmede **Süleyman Bey** 'in Celali seferinde şehid düştüğü belirtilmektedir.

len önceki sayfalarda bahsettiğimiz temliknâme, hükûmet sancakların imtiyazlarının ve merkezi otoriteye karşı olan mükellefiyetlerinin tesbiti açısından mühim bir belgedir.

Her padişah döneminde "**tecdid**" edildiği belirtilen temliknâme-meye göre, Palu sancağı içerisindeki kaleler, şehirler, köyler ve mezralar ve sâire mülkiyet üzere verilmiştir. Ancak buradaki mülkiyet bu sayılanların tasarrufuna mütealliktir. Çıplak mülkiyet (rakabe) devletin elinde kalmaktadır. Kısacası mülkiyet olan Palu hâkimliği ile kale, köy, şehir ve mezrealardan devletin alması gereken vergi gelirin münhasırdır. Nitekim temliknâmede yukarıda belirtilen hususlar sayıldıktan sonra, "**mûmâileyh tasarrufunda mukarrer ola**" denilmektedir. Bu durumda Palu hâkimleri sancaklarındaki köy ve mezraları tam ber mülkiyet serbestisi içerisinde kullanamamaktadırlar.. Meselâ herhangi bir arazinin gelirini vakfetmek istedikleri zaman divân-ı hümâyundan ayrıca temliknâme istemektedirler(42). Bu yüzden **Cemşid Bey**'in XVI. yüzyılda kurduğu vakıflar bile belirli köy ve mezrealarla sınırlıdır. Vakfedilen de sadece köy veya mezreadan elde edilen vergi geliridir. Yoksa ürünün tamamı değildir.

Mesela **Cemşid Bey**, asil, nesip ve fazıl olarak nitelenen **Şerif Mevlânâ Cafer bin Şeyh Resul** adına vakfettiği Şeyh Piran arazisinin mahsûlünün öşrünü, yani beşte birini vakfetmiştir. Evlatlık vakıf statüsüne giren bu vakfın vakfeyesine göre adı geçen **Şeyh Cafer**'in sadece erkek evlatları vakfın gelirinden yararlanabileceklerdi. Şayet hesil münkariz olursa gelir, Medine-i münevveraya devredilecektir (43).

Cemşid Bey'in kardeşi **Hurşid Bey** adına vakfettiği Kasım sonu 1562(Evâhir-Rebbülevvel 970) tarihli Nibşi köyündeki vakıf da köyün galle, cizye ve sâir rûsûmunun tamamına şamildir. Yani sadece vergi gelirlerine münhasırdır(44).

Kısaca toparlayacak olursak, **yurtluk-ocaklık** ve **hükûmet** sancaklarda mülkiyet olarak verilen arazinin rakabesi değil, vergi gelirlerinin tasarruf hakkıdır. Bu vergilere, mahsûlâtdan alınan **öşür**, **cizre**, **ispenç** vs. gibi bütün **şer'i** ve **örfi** vergiler dahildir. Ayrıca sancakbeyliği ile kalelerin tasarruf hakkı da temlike dahildir.

(42) Meselâ Pertek sancağını yurtluk - ocaklık olarak mülkiyet üzere tasarruf eden **Baysungur Bey**, Murad nehri kenarında bir han yaptırıp Özbek karyesi ile Tufan mezreasının gelirini vakfetmek istediği zaman temliknâme -i hümâyûn istemek mecburiyetinde kalmıştır , bkz. **Mühimme** 25 , s . 24 , 52 .

(43) Haziran sonları 1555 (Evâil - i Şaban 962) tarihli Bu Arapça vakfiye ve tercümesi için bkz . Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi , Defter No : 60 , s. 114 .

(44) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Dertler No:585, s. 207.

Öte yandan Palu hâkimleri "**din-i İslam üzere olup**", Osmanlı'dan yüz döndürmeyip itaat ve inkiyad ettikleri müddetçe **vüzerâ, beylerbeyiler, ümerâ ve mutasarrıfın-i emvâl, mübâşir ve ummâl** ve sâirleri tasarruflarına mâni olmayacaklardır. Ayrıca **avâriz, nüzül, sürsat ve kışlak** ve **sâir tekâlif-i şakka** teklif etmeyecekler ve bu hususta zahmet verip üşendirmeyeceklerdir.

Diğer taraftan beyliğin intikal şartları da mülknâmede açıklanmaktadır. Buna göre, hâkim nasb edileln şahsın bir oğlu olur ise beylik ona intikal edecek, şayet birden fazla oğlu var ise, kardeşler kendi aralarında kaleleri ve şehirleri tasarruf etme konusunda rızalarıyla anlaşacaklardır. Hâkimliğe kimin nasb edileceği konusunda kende ihtiyaçlarıyla başbaşa bırakılmışlardır. Fakat uygulamada bu husus merkezin belirlendiği kaidelere göre halledilmiştir.

Palu hâkimlerinin erkek varisleri kalmayıp, ocakları "**hâlî**" kalacak olur ise, o zaman eyaletleri hâricden olanlara verilmeyip bütün Kürdistan beyleri müşavere ve ittifak ettikten sonra ol diyarın beylerinden ve beyzâdelerinden münasip ve lâyük olan kimseye tevcih edilecektir.

Dikkati çeken bir nokta da temliknâmede padişahın "**bu mu'ahede-i hümayûnun te'kidî emr-i celîlü'- kadrîmin takrîr ve tenkidi için yemin dahi iderim...**" dediğine bakılırsa temliknâme adeta ikili bir antlaşma özelliği taşıdığı sonucuna varılabilir.

Öte yandan Palu hâkimini, padişahın **dostuna dost, düşmanına düşman** olacaktır. Temliknâmede **Sultan I. Ahmed**, kendisinden sonra padişah olacaklara da emirlerini bozma malarını ve şayet emr-i şerîfe muhâlîf ve mugayir hareket eden olur ise Allah indinde suçlu ve günahkâr ve zâlimlerden add olunacaklarını ihtar etmektedir. Buna karşılık Palu beyleri de "**cadde-i sadâkat ve istikâmet sâhibi olup**", din ve devlet işlerinde hizmet düştüğünde Diyarbekir beylerbiyisi ve etrâftaki Ekrâd beyleriyle "**yek dil ve yek cihet**" olup, cümle askerleri ve harp âletleriyle gerektiğinde hizmet ve yoldaşlıkda bulunacaklardır.

Ayrıca beyliği dahilindeki reâyânın rahatı hususunda ihtimam gösterecektir. Çünkü reâyâ Allah emanettir. Bu sebeple ona zulm ve teaddî etmeyecek ve ettirmeyecektir. Zâlimlere hakaret edecek, mazlumları koruyacaktır.

İlgi çekici bir husus da Osmanlı tahtına kim cülûs ederse, Palu beyinin ona can ü dilden ihlâsla itaat ve inkiyad edecek fakat tahta geçmeyi hariçte kalan şehzadeleri düşman bilecek olmasıdır. Şayet şehzadelerden biri her hangi bir suretle Palu beylerinden istîmâd

edecek olur ise kabul etmeyeceklerdir. Bu husus muntemel bir taht mücadelesinde tahtı ele geçiren şehzadeye avantaj sağlamaktadır. Çünkü diğer taht müddeilerini desteksiz bırakmaktadır. Ayrıca tahta bulunan hükümdara karşı ayaklanmak konusunda şehzadelerin hareket teşebbüslerini sınırlamaktadır. Bu hükmen **Yavuz** ve **Kanuni** tarafından verilen temliknâmelerde de olup olmadığını maalesef tahkik edemiyoruz. Belki de **Kanuni**'nin oğulları **Selim** ile **Beyazid** arasındaki mücadeleden sonra böyle bir madde eklenmek lüzumu duyulmuştur.

Bu değerlendirmelerden sonra Palu beylerinin merkeze karşı olan mükellifiyetlerini veya divan-ı hümayunun hükümet sancaklar üzerindeki yetkilerini üç gurupta toplayabiliriz.

1. Palu hâkimleri "**dostunu dost, düşmanını düşman**" bildikleri padişahın ferman ettiği bütün seferlerine katılmak mecburiyetindedir. Böyle bir emir aldığı zaman Diyarbekir beylerbeyisinin sancağı altında toplanmak durumundadır. Onun kuvvetleri, kendine bağlı kuvvetlerle, aşireti kuvvetleridir. Bunların silah ve cephanelirini de kendisi temin etmekle yükümlüdür. Hakim olan kişi herhangi bir sebeple kendisi bizzat sefere gelemeyecek olursa yerine oğlunu veya kardeşlerinden birini kuvvetlerinin başında sefere yollayabilecektir.

XVII. yüzyılda **Evliya Çelebi**, "**hîn-ı gâzâda**" Palu hâkiminin iki bin atlı askerle sefere katıldığını kaydetmektedir(45). Nitekim XVI. yüzyıl boyunca Palu beyleri gerek doğudaki ve gerek batıdaki bir çok seferlere katılmışlardır. **Cemşid Bey**, Çaldıran, Eski-Koçhisar, İrakeyn ve öteki İran seferlerine katıldığı gibi oğullarından **Devletşah** ve **Timurtaş**'ın seferlere katıldığını biliyoruz. Onun diğer oğlu **Hasan Bey** de Şirvan seferine katılmış ve seferden dönerken ölmüştür. Yine Palu hâkimlerinden yukarıda bahsi geçen **Yusuf Bey** de Şirvan seferine katılmıştır. **Süleyman Bey** ise Celaliler üzerine yapılan seferde ölmüştür. Keza XVII. yüzyılda 1663'lerde vefat ettiği aile şeceresinde belirtilen **İbrahim Bey**, **IV. Murad**'ın Bağdat seferine katılmıştır. **Evliya Çelebi** XVII. yüzyılın ortalarında ziyaret ettiği Palu'dan bahsederken **İbrahim Bey**'in Palu kalesinde oturduğunu ve beraberinde askerlerinin bulunduğunu kaydetmektedir (46).

2. Palu hâkimleri her yıl muayyen bir meblağı hazine-i âmireye yatırmak mecburiyetindedirler. Sancak dahilindeki köy ve mezrealardan elde edilen mahsûllerin öşürü ve diğer raiyyet resimleri ile cizye ve ispenç gibi zimmîlerden alınan vergilerin tasarrufu hâkimlere

(45) Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, İstanbul 1314, s.222-223.

(46) Evliya Çelebi, aynı eser, s.223.

birakılmakla beraber, diğer hükümet sancaklar gibi Palu beyi de mâli bakımdan merkeze karşı bazı yükümlülükler altındadır.

Merkeze ödenen verginin miktarını belirleyemiyorsak da, bunun siyasi şartlara göre değiştiğini ve bazen mühim bir meblağ teşkil ettiğini bazı kayıtlardan istidlal edebiliyoruz. Meselâ 1580'lerdeki İran seferine katılan ve üç yıla yakın seferde kalan **Yusuf Bey**'in zimmetinde 45 yük yani 4,5 milyon akça biriktiğinden bahs olunmaktadır ki, (47) bu durumda Palu beylerinin merkeze her yıl 1,5 milyon akça ödedikleri ortaya çıkmaktadır. Ancak bunun sabit bir meblağ olmayıp, hâkim olarak nasb edilecek kişinin hazineye ödemeyi taahhüd ettiği meblağın farklı miktarlarda olabileceği anlaşılmaktadır. Meselâ uzun bir süre Palu hâkimi olan yukarıda bahs edilen **Süleyman Bey**'in 4 Ocak 1583 (9 Zilhicce 990 tarihli bir hükme göre hazineye 60 bin altın ödemeyi taahhüd ettiği fakat bunun 15 bin filorisini ödediği geri kalan 44.300 akçayı ödemesi konusunda tekid edildiği görülmektedir (48).

Hatta bu husus beyliğin intikalinde birden fazla mirasçı olması durumunda rekabete yol açmakta ve merkez hazinesine en fazla meblağı ödemeyi taahhüd eden hâkim olarak nasb edilebilmektedir. Bazen mirasçılar, beyliğin kendilerine verilmesi için İstanbul'a giderek oldukça büyük meblağlar ödemeyi teklif etmektedirler. Örnek olarak **Süleyman Bey**'in beyliği sırasında amcazâdesi **Ahmet Bey**, beyliğin kendisine verilmesi halinde hazineye 100 bin filori ödeyeceğini bildirmiş ve isteği kabul edilerek Palu 'nun ona zabt ettirilmesi hususunda Diyarbekir beylerbeyisine hüküm yazılmışsa da uygulanamamıştı(49). Halbuki 26 Zilhicce 990 tarihli yani bir yıl önce yazılmış bir hükümde **Süleyman Bey**'e, amcazâdesi **Ahmed**'in iyaleti almak için müdâhaleden hâli değil ise de eyaleti muhâfazada ve halka iyi muâmelede olduğundan yine eyaletin kendisine mukarrer idiği bildirilmekteydi(50).

Burada göz önüne alınması gereken husus, hükümetin o sıradaki mâli vaziyetidir. O sırada kaynağı ne olursa olsun hazineye girecek nakit çok önemlidir. İran cephesinde sürüp giden savalar sebebiyle hükümetin acilen paraya ihtiyacı vardır. Bu sebeple Palu beylerinin zimmetlerinde hazineye ödenmesi gereken para konusunda da son derece hassasiyetle davranıldığı gözlenmektedir. Meselâ 9 Muharrem

(47) Mühimme 48 , s. 212 .

(48) Mühimme 48 , s. 223 .

(49) Mühimme 52 , s. 134 .

(50) Mühimme 48 , s. 260.

1004 tarihli bir başka Mühimme kaydına göre, Diyarbekir beylerbeyisi ve hazine defterdarına yazılan hükümde halen Palu Beyi olan **Süleyman**'ın zimmetinde 60 yük akçadan fazla mâl-ı mîrî olduğu ve tahsili için üzerine havale gönderildiğinde borcunun ödenmesi konusunda mukayyad olmadığı bildirilmekte ve şayet ödememekte ısrar ederse adı geçen meblağı ödemeye kadir akrabasından birine verileceği ihtar olunmaktadır(51).

Diğer taraftan divan,Palu sancağındaki vergi gelirlerinin durumunu tahkik edememekte ve mevkufatçı adıyla diğer sancaklarda olduğu gibi maliye memurları gönderip teftiş ettirememektedir. Sadece hâkimlerin ödemeyi taahhüd ettikleri senelik vergiyi almakla iktifa etmektedir. Bu durum "**mefrûzü'l- kalem maktû'ül-kidemdir**" şeklinde formüle edilmiştir.

3.Diğer hükûmet sancaklarda olduğu gibi Palu'da da yargı işleri tamamıyla divan'ın yetkisi dahilindedir. Palu hâkimi kendisine tanınan bazı imtiyazları rağmen hiç bir şekilde yargı yetkisini haiz değildir.Her türlü adli meseleler padişah tarafından tayin edilmiş olan kadının yönetimindeki mahkemede görülmektedir. **Evliya Çelebi** XVII. yüzyılda Palu'nun 150 akça yevmiyeli bir kadısı bulunduğunu bildirmektedir (52). Kadı her türlü davaya bakmakta yetkilidir. Palu beyi ancak, cürüm sabit olduktan sonra infaz işlemini yapabilir.

Divan, beylikteki veraset işleri ve hazineyi ilgilendiren mâlî meselelerde Palu kadısı harisinde Harput, Amid, Mardin gibi çevre kadıların da davalara bakmasını isteyebilir(53).Sancak halkı diğer sancaklarda olduğu gibi meselesini Palu kadısı nezdinde çözüm bulunmasını isteyebileceği gibi, doğrudan divan'a da baş vurabilir.Zaten temliknâmede de reâyaya zulm etmemesi ve ettirmemesi konusunda Palu beyi uyarılmıştır. Aksi halde divan, reâyaya zulm ü teaddi eylediği gerekçesiyle hâkimi değiştirebilir.Hatta bazı hallarda sancaklıktan bile çıkarılabilir(54).

Ayrıca Palu reâyası **avâriz,nüzül, sürsat ve tekâlif-i şakka** gibi klâsik sancaklar halkının ödemekle yükümlü olduğu vergilerden muâf tutulmuştur ki, XVII. yüzyıla doğru bu vergilerin miktarı gittikçe

(51) **Mühimme** 73 , s . 385 .

(52) Evliya Çelebi , s . 223 .

(53) **Mühimme** 48 , s . 212 , 29 Kasım 1582 tarihli hüküm Diyarbekir beylerbeyisi ile Mardin , Harput ve Palu kadılarına yazılmıştır.

(54) Meselâ 1663 tarihlerinde Mazgird ve Sağman sancakları beylerinin halka zulm ettikleri gerekçesiyle sancaklıktan çıkarılmış , mukataa olarak kaydedilmişti . bkz . Ünal . " Diyarbekir Eyaletine Tabi Sancakların İdarî Statüleri. **Ziya Gökalp Dergisi**, sayı: 44, (1986), s. 40.

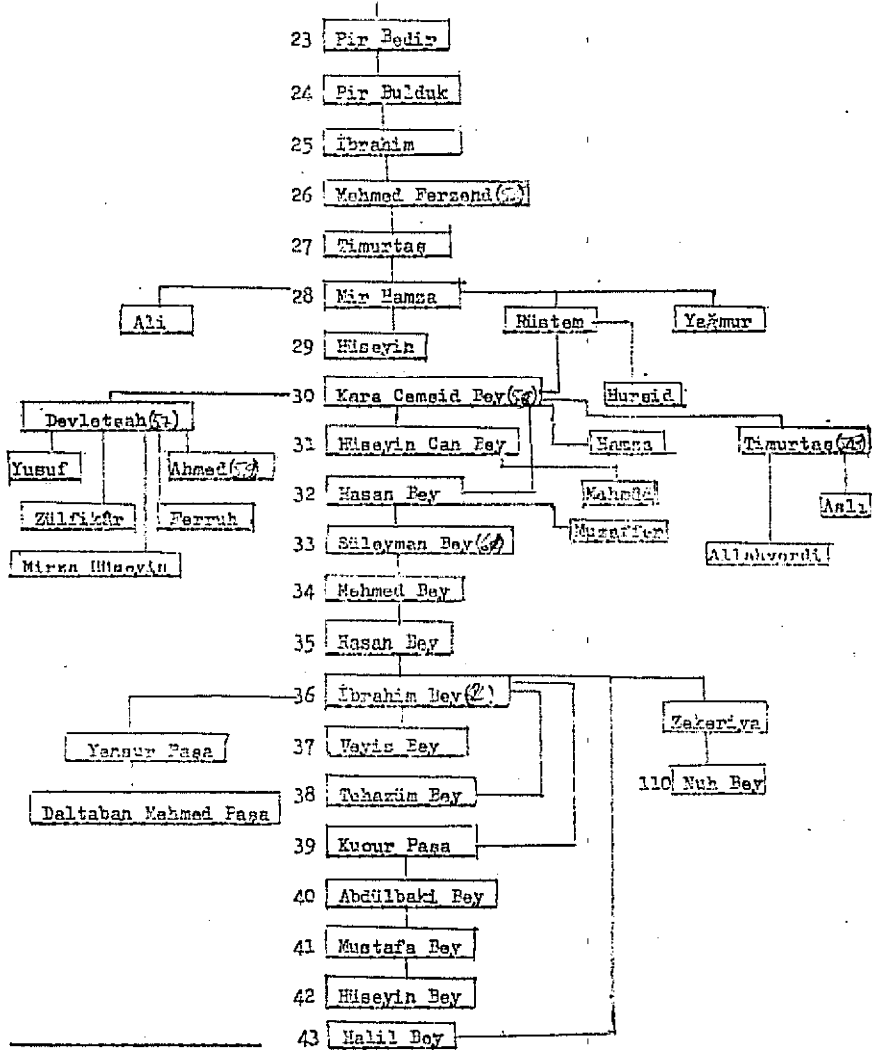
artarak diğ er raiyyet resimlerinden daha ağır hale geldiğ i dikkate alınır sa, Palu halkına tanınan imtiyazın önemi daha iyi anlaşılabilir.

Netice olarak divan-ı hü mâyû nun hükû met tabir olunan sancaklarda askerî, mâ lî ve adlî bakımdan tam bir kontrol mekanizması kurduğ unu ve beyliğ in verasetle intikalinde, mirasçılar arasında tam bir tercih serbestisine sahip olduğ unu ve hatta zaman zaman aile içerisindeki rekabetten çeş itli şek ilerde istifade ettiğ in söyleyebiliriz. Bu noktadan hareketle XVI. yü zyıl şartlarında merkezi otoritenin karş ısında herhangi bir adem-i merkezî yet oluş umundan söz edilemeyeceğ ini ifade etmek mümkündür. Palu ve benzeri sancakbeyilerine tanınan bazı idarî imtiyazların bölgenin coğ rafî ve sosyal şartlarının gerektirdiğ i zaruretler karş ısında, ekonomik ve sosyal istikrarı bozmamak maksadıyla tanındı ğ ını ve gerek görü ldü ğ ü takdirde bu imtiyazların merkezin menfaatleri doğ rultusunda değ iştirilebileceğ i ortaya çı kmaktadır.

Bir de XVI. yü zyıl boyunca devam eden Ş ii İ ran tehlikesi sebebiyle Osmanlı yönetiminin son derece pratik ve pragmatik bir yaklaş ımla hareket ederek bölgede yü zyıllarca sü ren bir oluş umun sonucu olan feodal yapıyı imparatorluğ un çok sesli özelliklerine uydurduğ unu ve uzun yıllar sü ren istikrarlı bir idarî yapı kurmayı baş ardı ğ ını söyleyebiliriz.

Palu Baylarının Soy Kütlesi

- 1 Hz. Abbas (E)
- 2 Abdullah
- 3 Ali
- 4 Kerem
- 5 Mustakarr
- 6 Veyis
- 7 Farruhead
- 8 Ammar
- 9 Gıllab
- 10 Cemil
- 11 Nasırf
- 12 İdris
- 13 Şehir
- 14 Kuttad
- 15 Muhammed
- 16 Ali
- 17 Kösüm
- 18 Ahmed
- 19 Abdurrahman A'rac
- 20 Seyyid Hiseyin
- 21 Pir Mansur
- 22 Pir Musa

(56) Şereflıan'a göre Emir Muhammed

(57) Ölümü 1568, Osmanlı'ya tâbi ilk Palu beyi.

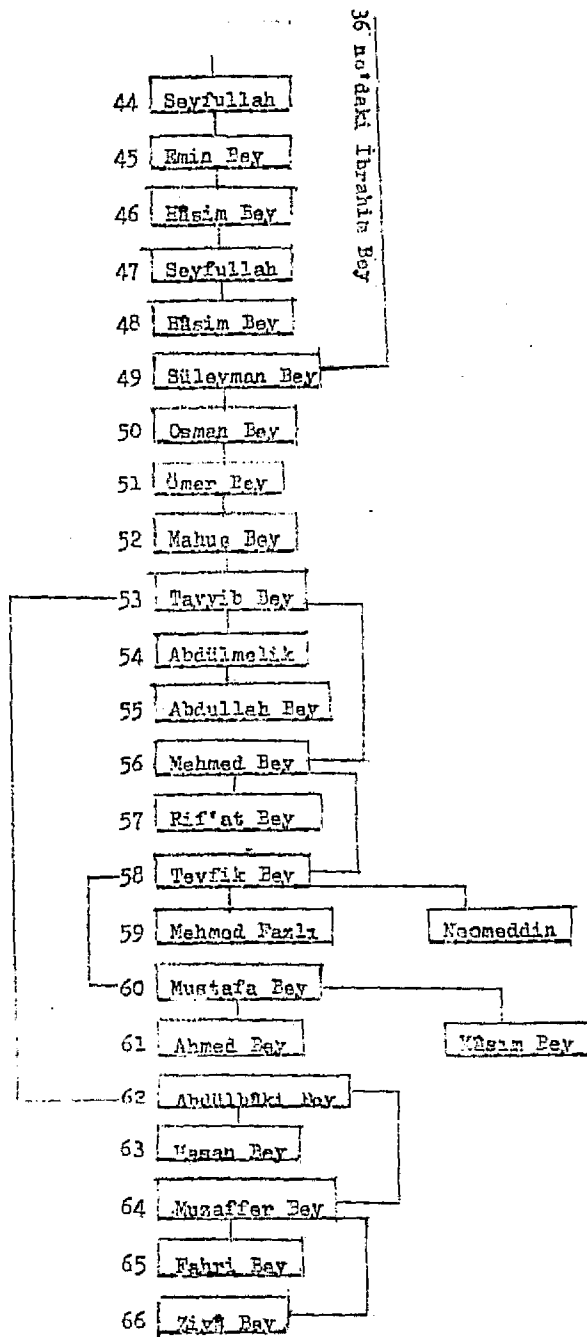
(58) Harput Sancağında Zeâmet tasarruf etmekte iken 1560'larda ölmüştür.

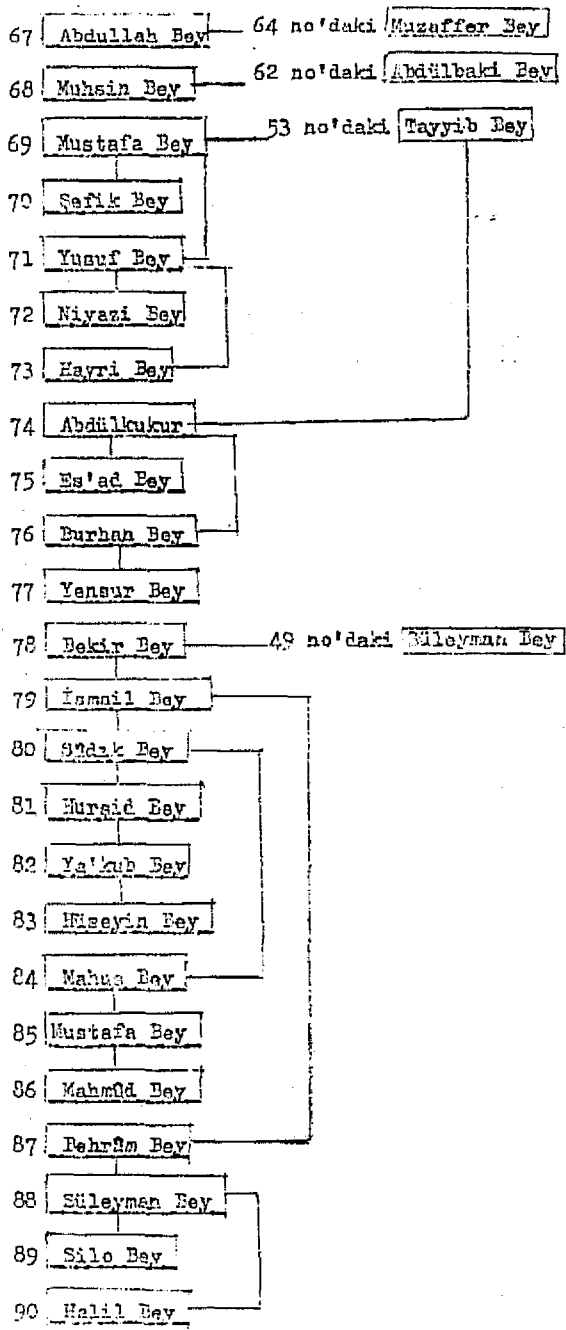
(59) Harput Sancakbeyliği yapmıştır.

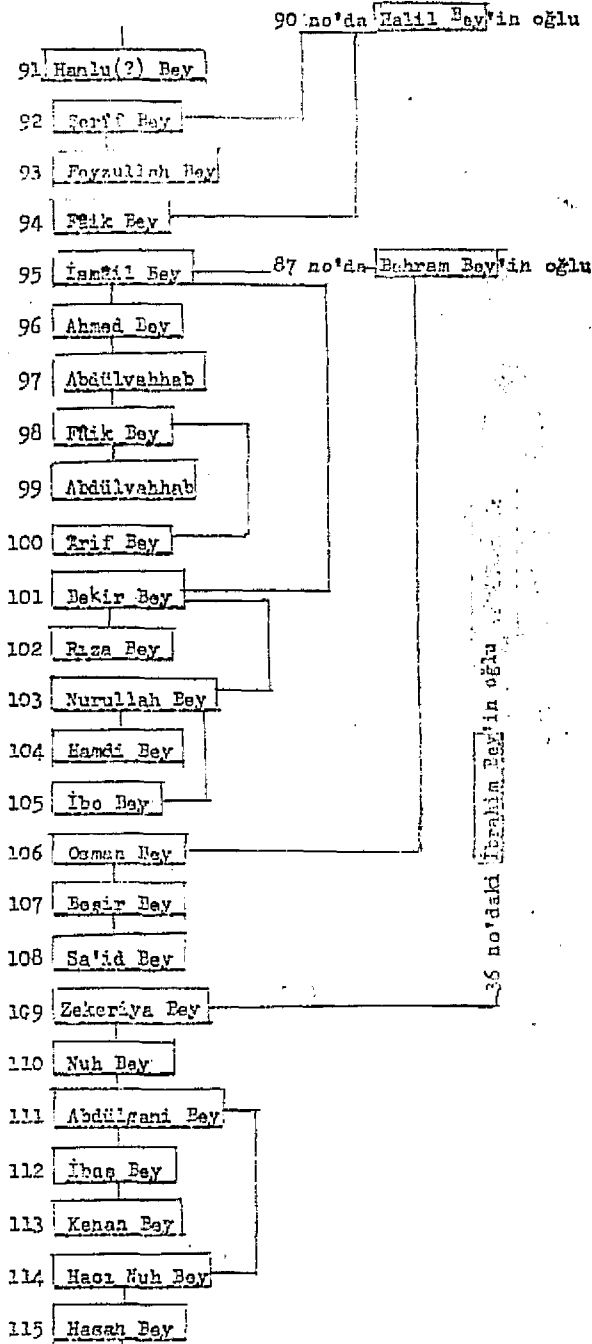
(60) Ölümü 1593.

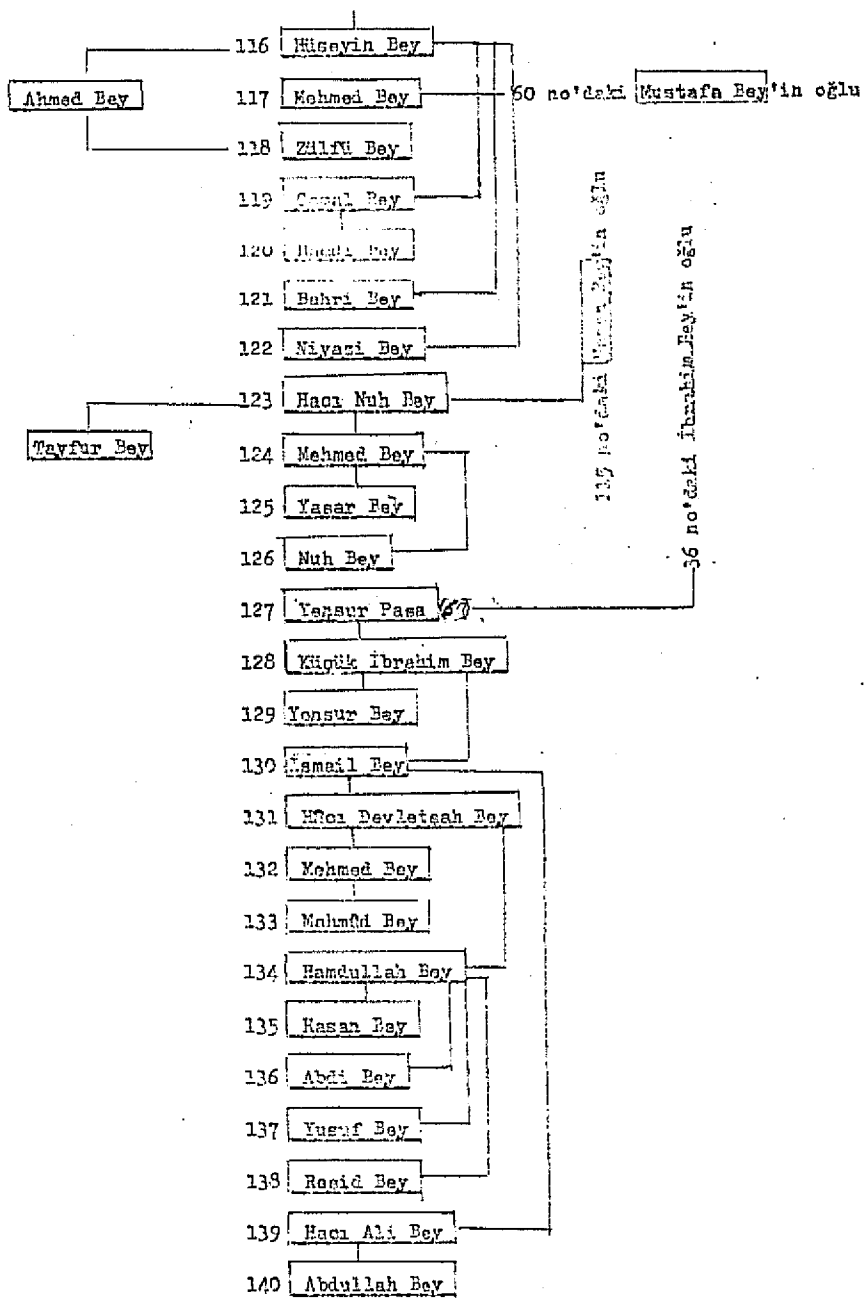
(61) Ölümü 1611, Celali seferinde ölmüştür.

(62) IV. Murad'la Bağdat seferine katılmıştır. Ölümü 1663'ler.

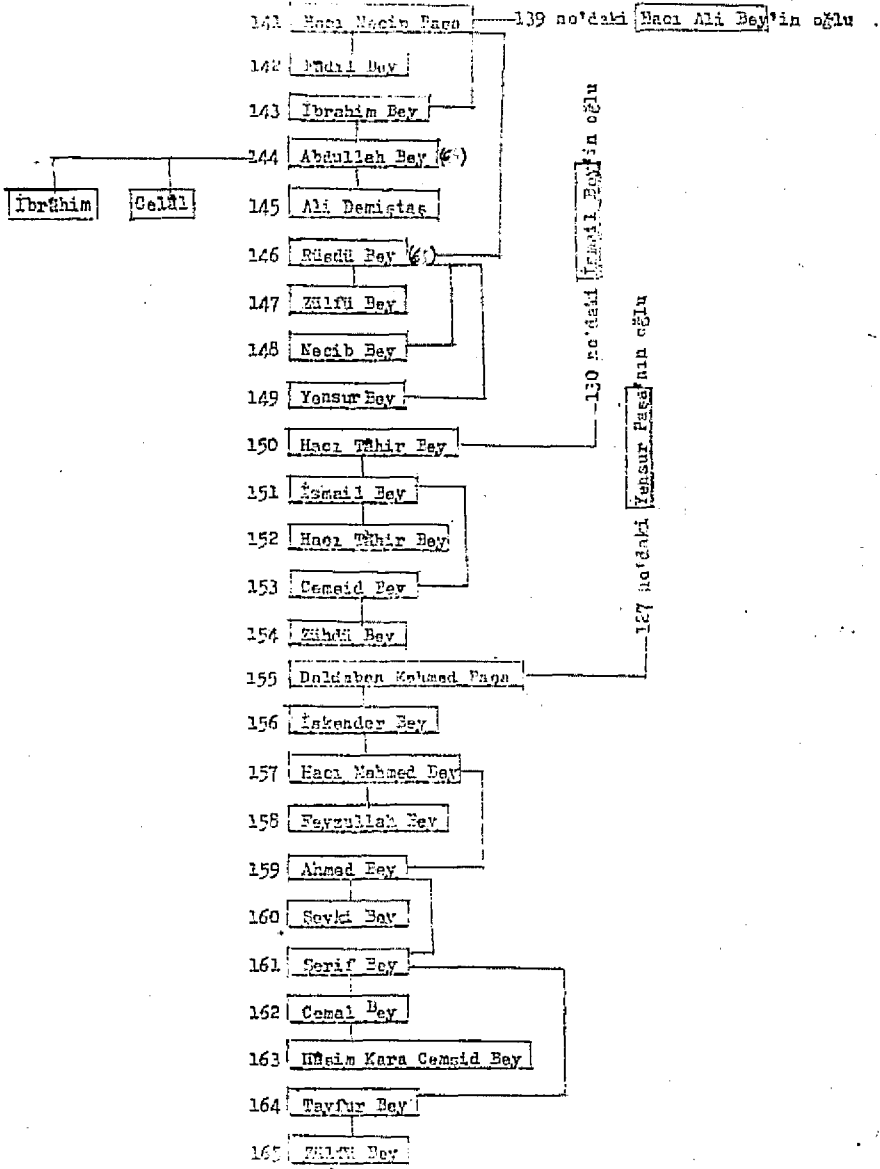

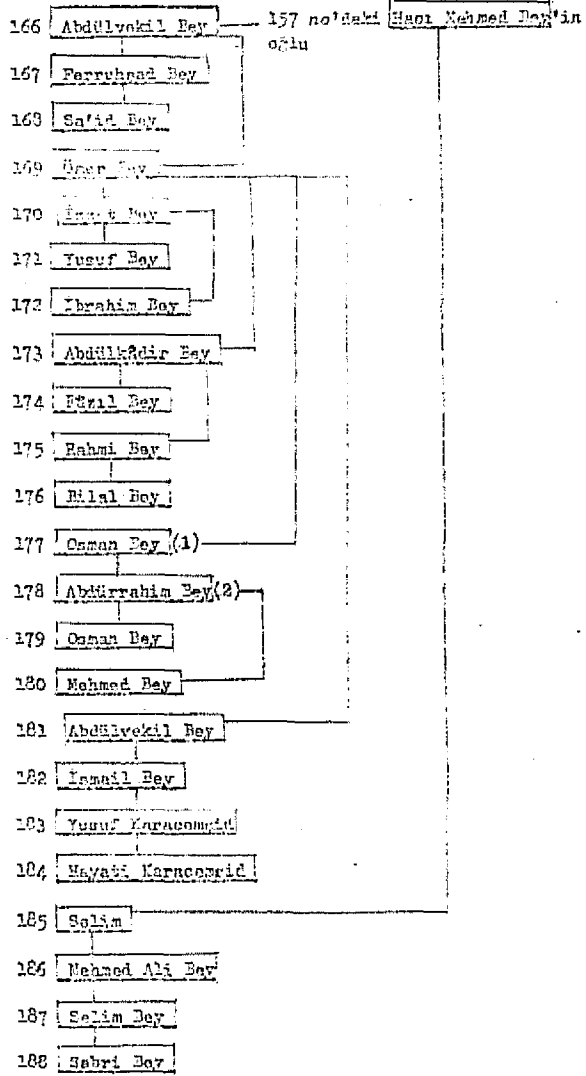

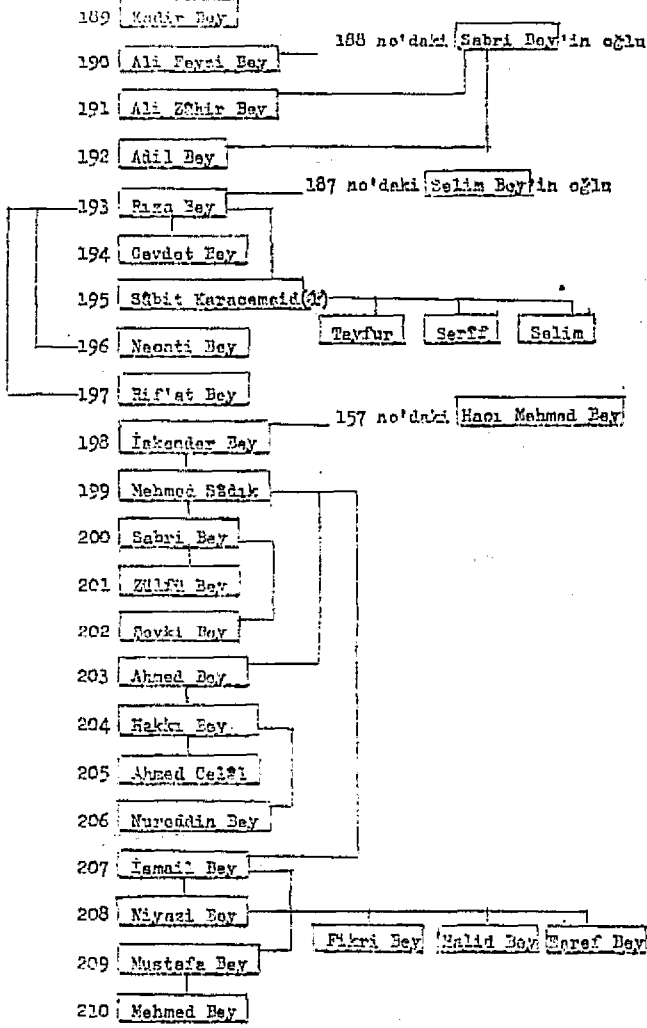
(63) Hükümeti 1082-1109

(64) 1950'de milletvekili
 (65) 1341'de milletvekili

(66) Mısır'a hicret etmiş.
(67) Mısır'dan dönmüş.

(68) 1986'da trafik kazasında ölmüş.